

AKTUAR MOLIYA VA BUXGALTERIYA HISOBI ILMIY JURNALI

Vol. 4 Issue 06 | pp. 91-94 | ISSN: 2181-1865

Available online <https://finance.tsue.uz/index.php/afa>

“SUG`URTA TUSHUMLARIGA TA`SIR ETUVCHI OMILLAR TAHLILI”

Bekberganova Mohira Ravshonbekovna
O'zbekiston Milliy universiteti
Ekonometrika va iqtisodiy modellashtirish
kafedrası tayanch doktoranti
E-mail: mohira96@inbox.ru

ANNOTATSIYA. Mazkur maqolada sug`urta bozori va uning iqtisodiyotdagi ahamiyati o`rganilgan. Shu bilan birgalikda sug`urta bozori tadqiq etilgan ilmiy maqolalari tahlil qilingan. Sug`urta sohasini rivojlanishiga ta`sir etuvchi omillar borasida tadqiqotchilarning fikrlari tahlil qilingan.

Kalit so'zlar: sug`urta bozori, yalpi ichki daromad, moliyaviy xavflar, sug`urta tushumlari

АННОТАЦИЯ. В данной статье рассматривается страховой рынок и его значение в экономике. При этом были проанализированы исследовательские статьи по страховому рынку. Проанализированы мнения исследователей о факторах, влияющих на развитие страховой отрасли.

Ключевые слова: страховой рынок, валовой внутренний доход, финансовые риски, страховые доходы

ABSTRACT. This article examines the insurance market and its importance in the economy. At the same time, research articles on the insurance market were analyzed. The researchers' opinions about the factors affecting the development of the insurance industry were analyzed.

Keywords: insurance market, gross domestic income, financial risks, insurance income

KIRISH

Sug`urta faoliyatining tabiati iqtisodiyotda, kompaniyalarda va uy xo`jaliklarida vujudga kelaishi mumkin bo`lgan moliyaviy xavflarni qoplashni o`z ichiga oladi. Jahon iqtisodiyotida sug`urta faoliyati pul mablag`lari fondini yaratish usullarini o`zida mujassamlashtirgan tizim bo`lib, mahsulot ishlab chiqarishning raqobatbardoshligini oshirish, mahsulot eksporti hamda importi, ishlab chiqarish integrasiyasi kabilar bilan uzviy bog`liqlikda amalga oshiriluvchi faoliyatlarni risklardan himoyalash, shuningdek, har bir subyektning o`z faoliyati doirasini kengaytirish, investitsiyalarni ishonchli joylashtirish va kredit olish imkoniyatlarini oshirishga xizmat qiladi.

MAVZUGA OID ADABIYOTLAR TAHLILI

Sug'urta bozori va sug'urta kompaniyalari rivojlanishining nazariy asoslari va ularga ta'sir qiluvchi omillarni tadqiq etish masalalari xorijiy olimlardan C. Christophersen[1], M.N. Burić[2], T. Chang[3], R.P. Pradhan[4], C.C. Lee[5], S. Dash[6], N. Dalkilic[7], S. Volosovich[8], E. Feyen, R. Lester, R.Rocha[9] va boshqalarning ilmiy-tadqiqot ishlarida o'z aksini topgan.

Respublikamiz iqtisodchi olimlaridan S.S. G'ulomov[10], Yo.A. Abdullaev[11], B.A. Begalov[12], T.Sh.Shodiev[13], A.M. Abdullaev[14] tadqiqotlarida iqtisodiy jarayonlarni modellashtirish va statistik tahlilini amalga oshirish masalalari o'z aksini topgan.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Mazkur tadqiqotda sug'urta bozori rivojlanishi va sug'urta kompaniyalarining daromadlilik darajasiga ta'sir etuvchi iqtisodiy-statistik ko'rsatkichlari tahlil qilindi. To'plangan ma'lumotlar asosida kuzatish va iqtisodiy tahliliy qiyoslash, tizimli yondashuv kabi uslublardan samarali foydalanildi.

TAHLIL VA NATIJALAR

Sug'urta sohasida tushumlarning ortishi va sug'urta kompaniyalarining daromadlilik darajasiga ta'sir etuvchi ko'rsatkichlar tahlil qilingan olimlarning ilmiy tadqiqotlari kundan kunga ortib bormoqda. Ko'plab adabiyotlarda sug'urta bozori rivojlanishiga ta'sir qiluvchi omillar tahlil qilingan. Olimlar turli nuqtayi nazardan, shu jumladan, makro, o'rta, mikro va iqtisodiy jihatdan tahlil qilishgan.

Xususan, Arena (2008), Li v.b. (2006) va Anghelache v.b. (2019) turli mamlakatlar ma'lumotlaridan foydalangan holda sug'urta rivojlanishi va iqtisodiy o'sish o'rtasidagi bog'liqlik bo'yicha tadqiqot olib borishgan.

Hong v.b.(2014), Tang (2015), Gao(2018) va Vang (2019) Xitoyda sug'urta va iqtisodiy o'sish o'rtasidagi munosabatlarni o'rganishgan. Ular iqtisodiy o'sish sug'urtaga bo'lgan talabga ta'sir ko'rsatganligi va aholining moliyaviy holati sug'urta xizmatlarini sotib olish qobiliyatini ko'rsatganligi sababli iqtisodiy o'sish sug'urta rivojini sezilarli darajada oshirishini aniqlashdi.

Chjou (2014), Yuan (2015), Yang va Zhu (2019) pul-kredit siyosatining sug'urta bozoriga ta'siri borasida tadqiqot olib borishgan. Ularning tadqiqot natijalariga ko'ra, pul-kredit siyosatining turli shakllari sug'urta sohasining rivojlanishiga turlicha ta'sir ko'rsatadi. Hu va Chen (2012), Vang (2019) va Paunika v.b. (2019) inflyatsiya narx oshishi bo'yicha inflyatsion kutilmalar va uzoq muddatli sug'urtaga talabning tushishiga natijada sug'urta kompaniyalarining tushumlarini kamayishiga olib kelishini aniqlagan holda inflyatsiyaning sug'urta sanoatini rivojlanishiga ta'sirini o'rganishgan.

Jahon iqtisodiyotida sug'urta ijtimoiy va iqtisodiy yo'qotishlar va xavf-xatarlarni oldini olishda alohida o'rin tutadi. Xususan, inson hayoti va sog'lig'i bilan bog'liq bo'lgan risklarni qisqartirish uchun oldindan moliyalashtirish bo'yicha chora-tadbirlarni rejalashtirishga bo'lgan ehtiyoj juda yuqori hisoblanadi. Shu sababli umumiy sug'urtaning jahon sug'urta bozoridagi ulushi 45-46% bo'lsa, hayot sug'urtalashning ulushi 54-55%ni tashkil etadi. Yig'ilgan sug'urta mukofotlari rivojlangan mamlakatlar yalpi ichki mahsulotinig 8-10%ni tashkil qiladi va uning 60%ga yaqini hayot sug'urta

mukofotlari hisoblanadi. Bu esa hayot sug'urtasining jahon iqtisodiyoti rivojidadagi roli va unga bo'lgan yuqori talabni ko'rsatadi.

Outreville(1996)ning fikriga ko'ra, hayot sug'urtasi mahsulotiga bo'lgan talab bo'yicha barcha nazariya genesis sifatida Yaari(1965) tomonidan ochib berilgan. Yaari hayot sug'urtasiga bo'lgan talab bu insonning qaramog'idagilar uchun jamg'arma qoldirish va o'zini pensiya davrida daromad bilan ta'minlashga bo'lgan hohishidan iborat deya ta'kidlaydi.

Hakasson(1969) buni kengaytirib, hayot sug'urtasiga bo'lgan talab darajasi bu boylik, daromad oqimi(manbayi), foiz stavkasining darajasi, polis foiz darajasi hamda joriy iste'molning fuksiyasidan iborat degan fikrni ilgari suradi.

Beck va Webb(2003) hayot sug'urtasi talabining mamlakatlararo o'zgarishini o'rgangan.

Nisbatan yaqinda o'tkazilgan Hwang va Gao(2003 Xitoy), Lim va Haberman(2004 Malayziya) o'z tadqiqotlarida bitta mamlakatda hayot sug'urtasi mahsulotlari iste'moliga iqtisodiy indikatorlarining ta'sirini o'rgangan.

Hayot sug'urtasiga bo'lgan talabga ta'sir ko'rsatuvchi omillar borasida o'tkazilgan tadqiqotlarda turli xil iqtisodiy, demografik va geografik omillar mavjud sharoitlarda o'tkazilganligi sababli bir-biriga zid natijalar olingan.

Jahon tajribasida sug'urta tushumlarini tadqiq qilishda nafaqat omillar ta'sir orqali GLM ya'ni umumiy chiziqli modellashtirishdan foydalanilgan, balki boshqa ko'plab davlatlarda sug'urta mukofotlari xususiyatlarini tadqiq etishda, uning dinamikasiga ko'proq e'tibor qaratishgan. Xususan, Harvey(1985,1989) o'z tadqiqotlarida sug'urta tushumlari, polislar soni yoki sug'urta kompaniyalarining aktivlar hajmini sug'urtaga bo'lgan talab uchun proksi o'zgaruvchisi sifatida kiritgan holatda uning dinamikasini vaqtli qatorlar orqali o'rganish kerakligini, bunda ularning siklik xususiyatlari yaqqol ko'zga tashlanishni ta'kidlaydi.

Bundan tashqari Liam J.A.Lanten[14] o'z maqolasida sug'urtaga bo'lgan talabni ko'p omilli regressiya asosida o'rganish noto'g'ri ekanligini, bunda omillar ta'sirini sun'iy soddalashtirib yuborilishini ta'kidlaydi.

Sug'urtaga bo'lgan talabni aynan sug'urta tushumlari dinamikasi bo'yicha o'rgangan bir qancha olimlar mavjud. Masalan, Andre P. Liebenberg, James M. Carson, Randy E. Dumm o'zlarining "A dynamic analysis of the demand for life insurance"[15] maqolasida ham sug'urta tushumlarini dinamikasini tadqiq etgan. Adam Sliwinski, Tomasz Michalski & Malgorzata Roszkiewicz "Demand for life insurance – an empirical analysis in the case of Poland"[16] maqolasida Polsha misolida sug'urtaga bo'lgan talab dinamikasini tadqiq etgan.

Sug'urta kompaniyalari daromadlilik darajasini ifodalovchi aktiv qaytimi(return on asset) samaradorlik o'lchovi bo'lib, unga ta'sir etuvchi omillar ham bir qancha olimlar tomonidan o'rganilgan. Ularning tadqiqotlarida YAIM o'sish darajasi, inflyatsiya, sug'urta mukofotlarining o'sishi, kompaniya hajmi, foiz stavkasi kabi omillar sug'urta kompaniyalari moliyaviy samaradorlik darajasiga kuchli ta'sir etuvchi omillar deb qaraladi. Bundan tashqari, turli olimlar sug'urta bozori rivojlanishiga ta'sir ko'rsatuvchi ta'lim, bozor strukturasi, bozordagi raqobat, institutsional muhit, yosh omili va urbanizatsiya darajasi kabi turli omillarni aniqlashgan.

XULOSA VA TAKLIFLAR

Adabiyotlar tahlil qilish davomida, xulosa o'rnida aytish mumkinki, iqtisodiy munosabatlarning barcha ishtirokchilarining amal qilish va rivojlanish imkoniyatlarini makroiqtisodiy tizimning moliyaviy barqarorligi belgilab beradi. Sug'urtachilar uchun moliyaviy barqarorlikni ta'minlash birlamchi ahamiyatga ega, chunki ular sug'urta mahsulotlari iste'molchilarining moliyaviy barqarorligining kafolatchisi sifatida ishtirok etadilar.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Christophersen C. et al. Insurance and the macroeconomic environment //EIOPA-Financial Stability Report. – 2014. – C. 44-55
2. Burić M. N. et al. Impact of economic factors on life insurance development in Western Balkan Countries //Zbornik radova Ekonomskog fakulteta u Rijeci: časopis za ekonomsku teoriju i praksu. – 2017. – T. 35. – №. 2. – C. 331-352
3. Chang T. et al. Does globalization affect the insurance markets? Bootstrap panel Granger causality test //Economic Modelling. – 2013. – T. 33. – C. 254-260
4. Pradhan R. P. et al. Insurance market density and economic growth in Eurozone countries: the granger causality approach //Financial Innovation. – 2017. – T. 3. – №. 1. – C. 1-24
5. Lee C. C., Chiu Y. B. Globalization and insurance activity: Evidence on the industrial and emerging countries //The North American Journal of Economics and Finance. – 2016. – T. 36. – C. 328-349
6. Dash S. et al. Impact of banking sector development on insurance market-growth nexus: the study of Eurozone countries //Empirica. – 2020. – T. 47. – C. 205-243
7. Dalkilic N., Kirkbesoglu E. The role of financial literacy on the development of insurance awareness //International Journal of Economics and Finance. – 2015. – T. 7. – №. 8. – C. 272-280
8. Volosovych S. et al. Transformation of insurance technologies in the context of a pandemic //Insurance Markets and Companies. – 2021. – T. 12. – №. 1. – C. 1-13
9. Feyen E., Lester R. R., Rocha R. R. What drives the development of the insurance sector? An empirical analysis based on a panel of developed and developing countries //An Empirical Analysis Based on a Panel of Developed and Developing Countries (February 1, 2011). World Bank Policy Research Working Paper. – 2011.
10. Гулямов С.С. Проблемы моделирования развития территориально-промышленных комплексов. Дисс. на соиск. учен. степ. докт. экон. наук. – М. 1974
11. Абдуллаев Ё.А. Статистика назарияси. Дарслик – Т.: Ўқитувчи, 2002
12. Begalov B.A. Axborot-kommunikatsiyalar bozorining shakllanish va rivojlanish tendensiyalarini ekonometrik modellashtirish: iqt.fan.dok. diss. avtoref. T.: TDIU, 2001. – 36 b
13. Шодиев Т.Ш. Проблемы моделирования развития сельского хозяйства (на примере Узбекистана)
14. Liam J.A.Lenten. Time series analysis of demand for life insurance companies in Australia:An unobserved components Approach.2006
15. Andre P. Liebenberg, James M. Carson, Randy E. Dumm “A dynamic analysis of the demand for life insurance” 2012
16. Adam Sliwinski, Tomasz Michalski & Malgorzata Roszkiewicz “Demand for life insurance – an empirical analysis in the case of Poland” 2012

Copyright: © 2024 by the authors. This work is licensed under a Creative Commons Attribution- 4.0 International License (CC - BY 4.0)

